

LUNDS
UNIVERSITET

Träffpunkter för Nyliberala Seniorer

Lunds äldre, deras omsorg, och behovet att vara aktiv

Paulina Åryd
Avdelningen för Socialantropologi
Sociologiska institutionen
Lunds Universitet
SANK03 VT24
Handledare: Sara Kauko

Abstract

Denna uppsats analyserar hur nyliberal logik reflekteras och reproduceras av både Lunds äldre och Lunds kommunala träffpunkter för seniorer, samt vilka konsekvenser detta kan innebära. Resultatet demonstrerar tecken på konstruktionen av en "nyliberal senior", som prioriterar fysiskt och mentalt välmående, produktivitet, individuellt ansvar, och socialisering; med uppfattningen att man således både arbetar självuppfyllande och avlastar samhället. Konceptet om den nyliberala senioren jämförs med, och kopplas till, teori om nyliberal totalisering och subjektivering, samt tidigare forskning om skandinavisk äldreomsorg och active och successful aging. Uppsatsen redogör vidare för hur träffpunkternas fokus på självstyrande kan härledas till nyliberaliserande trender inom svensk omsorg mot individuellt ansvar. Slutligen diskuteras hur nyliberal subjektivering och nyliberala strukturer kan orsaka stress och dålig självkänsla, blindhet för seniorers funktionsbehov, samt övergripande begränsa deras livsmöjligheter och omsorg. Undersökningens empiri utgörs av fem semistrukturerade intervjuer med olika seniorer, och fem tillfällen för deltagande observation på tre olika träffpunkter.

Nyckelord: Socialantropologi, äldre vuxna, nyliberalism, gerontologi, active aging.

Förord

Först och främst vill jag tacka alla trevliga och insiktsfulla intervjupersoner som gjort denna undersökning möjlig, samt min goda vän som lånade ut sin släkting till intervju. Jag vill också tacka alla besökare på Lunds träffpunkter som bemötte mig med tålamod och vänlighet, och som dessutom delade med sig av imponerande kunskaper om diverse spel och konstformer. Sedan vill jag rikta ett stort tack till träffpunkternas anställda, som engagerade sig för mitt arbete och hjälpte mig nå ut till träffpunkternas besökare. Tack också till Alice; min kompanjon i den nyliberala härvan, och till Lotta; korrekturläsare och oslagbart emotionellt stöd. Sist men inte minst vill jag tacka min fantastiska handledare Sara, vars uppmuntran och konstruktiva feedback har spelat en oumbärlig roll i detta arbete.

Innehållsförteckning

Abstract	2
Förord	3
1. Inledning	5
1.1 Syfte och problemformulering	6
1.2 Metod	6
1.3 Disposition	11
2. Tidigare Forskning & Teori	12
2.1 Den nyliberala verkligheten	12
2.2 Nyliberalismens avtryck i svensk äldreomsorg	14
2.3 Entreprenör på äldre dar	18
3. Träffpunkten	20
3.1 Fältet	20
3.2 Terminologi	21
4. Aktiv eller Stugsittare	23
4.1 Hälsa och produktivitet	23
4.2 Intressen och socialisering	26
4.3 Rätt och fel	29
5. Att Forma Sitt Liv i det Nyliberala Samhället	31
5.1 Träffpunkten som facilitator	31
5.2 Hinder till framgång	33
6. Sammanfattning & Slutsatser	37
Referenslista	40

1. Inledning

Den nordiska välfärdsstaten karaktäriseras historiskt sett som generös och omfattande, med enfaset på jämlik och rättvis tillgång till välfärd för alla (Blix & Ågotnes 2022: 1228, Andersson & Kvist 2014, Mikkelsen 2017: 648). 1980- och 90-talens välfärdsstrukturer utmärktes dock av förändring, i Norden (ibid.) såväl som västvärlden i stort (Dardot & Laval 2013). Tidsperiodens anda var ekonomisk avreglering och privatisering av offentlig sektor. Staten ansågs dyr och ineffektiv, och dess funktioner, såsom välfärd, skulle därför flyttas till mer flexibla och kompetenta aktörer på marknaden (ibid.). Äldreomsorgen undkom inte dessa trender. Vård- och pensionskostnader orsakade ökad oro i ett Europa där allt fler människor förväntades leva allt längre, vilket i sin tur sporrade ny policy som ämnades förebygga och hantera "problemen" med en åldrande befolkning (Mikkelsen 2017: 647, Blix & Ågotnes 2022, Foster & Walker 2014).

En del av den nya äldreomsorgen gjorde försök att tackla äldre som ansågs åldras på fel sätt (Rubinstein & de Medeiros 2014, Foster & Walker 2014). Genom befördran av individuell ansvar till hälsa, självständighet, och produktivitet skulle man skapa "aktiva" seniorer som bidrog till samhället istället för att belasta det. Prioriteringar om "aktivering" av äldre kvarstår i samtida skandinavisk omsorgspolitik (Blix & Ågotnes 2022, Andersson & Kvist 2014). Marknadslogik, maximering av produktivitet, och individualisering av ansvar är exempel på några igenkännliga karaktärsdrag av nyliberalism som går att identifiera inom äldreomsorgen, och det är följaktligen nyliberalismen som utgör denna undersöknings analytiska ramverk.

Sveriges äldreomsorg består delvis av kommunala träffpunkter för seniorer. Träffpunkterna medger sociala, aktivitetsbaserade sammanhang för människor över sextiofyra. De arbetar förebyggande, och ämnar tackla ofrivillig ensamhet bland äldre, vilket i sin tur avses förebygga mental och fysisk sjukdom. Det är på träffpunkterna, i samarbete med deras besökare, som denna undersökning ägt rum. Följande uppsats kommer att granska den kommunala träffpunktens roll som omsorgsprojekt i ett nyliberalt samhälle, samt pensionärers relation till träffpunkten, och deras uppfattningar om sig själva och sin bredare samhällsposition. Nyliberalismens omfattade och sammankopplade karaktär är central för denna undersökning. Analysen kommer att skifta mellan policy, samhälle, och individ, enligt beskrivningar om nyliberalismens prevalens och cyklicitet i linje med Springer (2012) och Dardot Laval (2013). Mitt mål är att undvika okritisk

applicering av det nyliberala begreppet, för att istället analysera återkommande mönster på Lunds träffpunkter enligt tidigare forskning om äldreomsorg, och beskrivningar av marknadslogik från stat till psyke.

1.1 Syfte och problemformulering

Den samhällsomfattande oron om ensamma äldre och deras kostsamma existens innebär framträdande relevans för äldreomsorgsfrågor. Konkreta exempel på nyliberala system och deras influenser tillåter vidare praktisk förankring av ett annars ofta nebulöst koncept. Genom att problematisera underliggande antaganden om äldre och åldrande är mitt syfte att både belysa nyliberalismens effekter och att utveckla bättre kunskap om svensk äldreomsorg. Denna undersökning ämnar bidra med ett nytt perspektiv på frågan om äldre och deras omsorg genom att diskutera hur äldre karakteriseras, varför de målas upp på så vis, samt vilka konsekvenser detta kan få. Följande frågeställningar kommer att behandlas:

1. På vilka sätt formas äldres syn på sig själva och på åldrande av nyliberala värderingar?
2. Vilka nyliberala mönster reflekteras inom, och främjas av, Lunds träffpunktsverksamhet?
3. Hur påverkas Lunds seniorers mående och möjligheter i förhållande till frågeställningar 1 och 2?

1.2 Metod

Tillvägagångssätt

För att få en initial bild av Lunds träffpunkter för seniorer besökte jag Lunds kommuns webbplats (2024). På hemsidan beskrevs totalt tio fysiska träffpunkter, varav sex utspridda inom centrala Lund, och fyra utanför staden. Sidan hade även en länk till en digital träffpunkt. Genom kontaktinformation från hemsidan hörde jag av mig till de centrala träffpunkterna via mail där jag förklarade mitt syfte och uttryckte en önskan att komma dit för att samtala med deras besökare. Valet att utesluta träffpunkterna bortom tätorten togs mestadels av tidsskäl, med tanke på de längre resvägarna, men också för att stadsområdet skulle kunna bilda en generaliserbar enhet. Tre anställda besvarade mig med villighet.

Deltagande observation

Empiri har till viss del samlats in under deltagande observation på tre olika träffpunkter för seniorer i Lund. Besluten om när jag skulle dyka upp togs periodvis utifrån vilka aktiviteter som skulle äga rum på träffpunkterna var vecka. Vid vissa tillfällen menade de anställda att lokalerna skulle vara glesbefolkade eller att en viss aktivitet inte tillät min närvaro, exempelvis för att jag skulle störa under en kortspelsturnering. Totalt genomfördes fem besök i observationssyfte som varade mellan två och fem timmar vardera, mellan februari och april 2024. Vid observationstillfällen var det fördelaktigt att engagera sig i en aktivitetsgrupp, delvis på grund av att deltagande i aktiviteterna innebar kontakt med flest människor, men också för att processen ofta skapade tillit och bekantskap med besökarna. Aktiviteterna kom att bli en förenande kraft, i och med att de medgav ett gemensamt fokus och samtalsämne. Seniorerna var ofta villiga att lära ut sin aktivitet, och jag var minst lika ivrig att ta del av deras kunskaper. Allt som allt skedde deltagande observation tillsammans med en biljardgrupp, en akvarellgrupp, en mahjonggrupp, en textilgrupp, och en canastagrupp.

Normalt sett konverserades det en hel del om aktiviteten i fråga under observationstillfällen. Ofta skedde samtalen inom en grupp med två till fyra individer bortsett från mig själv. Emellanåt samtalande jag med en enskild person, men då i ett rum där flera andra befann sig runtomkring. Jag frågade en del om aktiviteten som pågick, men hamnade också ofta på mer personliga spår när konversationen väl kommit igång. Att ställa alltför intima frågor kändes invasivt på grund av att jag och besökarna inte hade en etablerad relation, samt då vi var i en offentlig miljö. Samtalen på träffpunkterna liknade ofta ostrukturerade gruppintervjuer, med spontana frågor om pågående samtalsämne eller allmänna funderingar, men det var inte heller ovanligt att hamna på liknande spår grupperna sinsemellan. Delvis berodde detta förmodligen på hur jag presenterade mig själv och mitt syfte, och delvis vittnade detta med all sannolikhet om gemensamma livsupplevelser och omständigheter bland seniorerna. Under tiden jag deltog i en aktivitet förde jag inga anteckningar; istället noterade jag direkt efter observationstillfällen.

Tidsavståndet mellan samtal/observation och anteckning kan ha inneburit informationsmässigt bortfall på grund av minnets felbarhet, men mitt argument är att detta tillvägagångssätt ändå var att föredra; huvudsakligen eftersom jag tilläts vara närvarande i stunden, men också för att inte besökarna skulle känna sig som forskningsobjekt, och även så att mina händer kunde engagera

sig i aktiviteterna istället för i ett anteckningsblock. Beslutet att besöka ett flertal träffpunkter och aktivitetsgrupper togs i huvudsakligt syfte att få en övergripande bild av deras omständigheter. Deltagande i en enskild grupp skulle ha inneburit ett begränsat perspektiv, i synnerhet eftersom vissa av grupperna var väldefinierade och isolerade från varandra. Dessutom träffades många grupper max en gång i veckan; att hålla sig till en sådan grupp skulle ha inneburit praktiska hinder med tanke på undersökningens tidsbegränsning.

Intervju

Utöver deltagande observation har fem semistrukturerade intervjuer genomförts. Förvärvningen av intervjupersoner skedde först genom att höra runt på träffpunkterna under observationstillfällena. Senare genomfördes två besök specifikt ämnade att hitta intervjupersoner, samt ett snöbollsurval via bekanta som kunde tänkas känna någon passande frivillig. När jag uttryckte mitt behov att hitta intervjupersoner för träffpunkternas anställda så tog flera av dem eget initiativ och satte upp lappar eller hörde runt med besökarna. Jag kom i kontakt med två intervjupersoner genom de anställdas hjälp, medan jag fick tag på en annan genom att samtala på en träffpunkt. Den näst sista hittade jag genom att höra med en vän om hennes mor- eller farföräldrar skulle kunna tänka sig att prata med mig, och den sista hörde om min undersökning på träffpunkten och kontaktade mig därefter. Intervjuerna berörde många olika samtalsområden, men min utgångspunkt var en sparsam intervjuguide med lösa teman. Jag frågade alltid en del om seniorernas sociala liv, intressen, och åsikter om träffpunktsverksamheten.

Den första intervjun skedde i ett enskilt rum på en träffpunkt med en åttiotvåårig man som håller i en egen aktivitet på platsen. Mannen gav samtycke till att intervjun spelades in via mobiltelefon. För honom kommer jag att använda pseudonymen Jan. Den andra intervjun inträffade över telefon med en sjuttiofemårig kvinna som deltog i ett informationsinriktat föredrag på en av träffpunkterna. Jag kommer att kalla henne Kerstin. Den tredje intervjun var med en åttioårig kvinna i sitt hem på ett boende i anslutning till en träffpunkt, den fjärde var med en åttioettårig kvinna i mitt hem, och den femte med en sjuttioårig kvinna på en träffpunkt. Jag kommer att benämna dem Eva, Gunnel, och Rita i angiven ordning. Även dessa intervjuer spelades in med samtycke. Gunnel besöker huvudsakligen en träffpunkt utanför Lunds stad i kommunen, men hon har även varit på en träffpunkt i centrum. Intervjuerna varade mellan femtio minuter och en och en halv timme. Inför varje intervju informerades intervjupersonen om

deras anonymitet. Anteckningar togs under samtliga tillfällen, i högre grad under samtalet över telefon som inte spelades in, i syfte att motverka informationsförlust. Vid ett tillfälle ville en grupp canastaspelare—separat från den tidigare nämnda canastagruppern—inte ha med mig under sitt kortspel. De gick istället med på att ha en kort gruppintervju innan de skulle sätta igång. Intervjun varade knappt tjugo minuter. Från början bestod gruppen av fem damer, men mot samtalets slut var det flera andra kvinnor som kom och gick.

Positionalitet och reflexivitet

För att vara välkommen till Lunds träffpunkter ska man vara minst sextiofem år gammal. Jag är tjugoett. Närmast i ålder var jag till träffpunkternas anställda, men jag blev genast synlig som en utomstående för i stort sett alla i fältet. Fördelen med detta kan tänkas vara att det var lätt att undvika vissa etiska klurigheter. En del besökare antog på en gång att jag var student på plats i forskningssyfte, och om man var motvillig till att delta i undersökningen var jag inte svår att undvika. Rent empiriskt kan detta dock ha inneburit ett bortfall av just sådana människor. Att vara annorlunda innebar dessutom viss utsatthet. Jag kände mig ofta osäker och emellanåt förvirrad, för trots att alla grupper var välkomnande och trevliga, så handlade en hel del konversationer om saker som jag själv inte brukar samtala om. Mina åsikter och värderingar krockade ibland med besökarnas, och när de pratade om sina vardagsliv hade jag ofta svårt att relatera. Jag har inte heller några barn, någon partner, eller särskilt mycket arbetslivserfarenhet.

Många saker skilde mig alltså från mängden, vilket ofta tydliggjorde gränsen mellan mig och besökarna. Att jag dessutom var en främling i grupper som vanligtvis utgjordes av tidigare bekanta bidrog också till upplevelsen av utanförskap. Besökarna själva kan även tänkas ha funnit mig störande, just på grund av den sociala friktionen som min närvaro innebar. För empirin har detta möjligtvis inneburit bristande insyn, till följd av ytliga och svårnavigerade konversationer. Men, man kan också tänka att mitt utifrånperspektiv hjälpte mig identifiera målgruppens egenheter vilket i så fall förbättrade min datainsamling. Kanske var det även trevligt med ny spännande närvaro på träffpunkterna. Ingen uttryckte sig direkt på det viset men det hände flera gånger att seniorerna bjöd in mig till nästa veckas aktivitet, och med tanke på hur kul jag ofta hade efter att jag vant in mig i en grupp kan jag hoppas och tro att även seniorerna uppskattade min närvaro.

Min trygga punkt under observationstillfällena blev ofta aktiviteterna. Dit kunde jag vända mig för garanterad gemensam grund, och där fann jag som sagt en hel del kamratskap. Men, fokuset på aktiviteterna kan även tänkas ha haft negativa effekter på datainsamlingen. Detta eftersom det var lätt att dras med i kortpartiet, eller målningen, eller biljardens alla intriger. Följaktligen satt jag stundvis tyst och fokuserad på aktiviteten istället för på min datainsamling. Vid intervjutillfällena upplevde jag en hög grad bekvämlighet, och det var inte alls ovanligt att jag kände igen mig själv i intervjupersonerna. Att befinna sig utanför gruppkontext gjorde det lättare att diskutera individuella åsikter och erfarenheter, vilket innebar mer människonära kontakt. Flertalet intervjupersoner uttryckte efter intervjun att vårt samtal hade varit trevligt och betydande, och jag kände alltid detsamma.

Att få tag på intervjupersoner var en betydligt svårare process än väntat. Under observationstillfällena frågade jag, ibland flera gånger och på olika sätt, diverse individer om de kunde tänka sig att ställa upp på intervju, men så fort saken kom på tal tenderade samtalen att stelna. Vissa var aviga och andra väldigt raka. Förklaringen till ett "nej" var ofta att man inte ville lova något. Kanske berodde motvilligheten på att man kände sig utpekad eller obekvämt, eller så var jag inte alltid tillräckligt tydlig eller koncis. Jag blev bättre på att marknadsföra och förklara i och med att jag blev mer självsäker i fältet och i mitt syfte, och det var mot datainsamlingens konklusion jag slutligen fick tag på intervjupersoner. Bortsett från att fila på min utstrålning försökte jag åtgärda intervjuproblematiken med att justera mitt sätt att föreslå intervju, exempelvis genom att bara tala om "samtal", samt att ta upp ämnet på ett mer försiktigt sätt med folk jag redan haft god dialog med. Samtidigt ville jag alltid vara säker på att seniorenna visste vad de gav sig in på när de gick med på att prata med mig. Att helt frångå begreppet "intervju" kändes oärligt, eftersom jag under inga omständigheter ville lura någon. Väl under intervjuerna bemöttes jag alltid mycket vänligt och utan uppenbar misstro.

Etik

Äldre karaktäriseras ibland som en utsatt samhällsgrupp på grund av antagen ekonomisk svaghet eller prevalensen av fysiska och mentala funktionshinder i gruppen. Alla deltagare i denna undersökning hade dock god förståelse och fullständiga möjligheter att ta beslut om sin medverkan. Informerat samtycke har alltid erhållits och anonymisering har tillämpats.

1.3 Disposition

Denna uppsats består av sex kapitel. I följande kapitel förklaras innebörden av begreppet “nyliberalism”. Därefter presenteras tidigare forskning om skandinavisk äldreomsorg, active och successful aging, samt teori om nyliberal subjektivering. Kapitel tre handlar om Lunds träffpunkter, deras bakgrund och omständigheter. Kapitel fyra och fem består av uppsatsens diskussionsdel och analys av undersökningens empiri. Kapitel fyra förklarar principer för äldre som nyliberala subjekt. Nästkommande kapitel berör nyliberalismens roll i Lunds träffpunkter, samt redogör för några av nyliberalismens ytterligare konsekvenser för äldre. Kapitel sex utgör uppsatsens slutdiskussion.

2. Tidigare Forskning & Teori

Det övergripande teoretiska ramverket för denna undersökning utgörs av sociologiska och antropologiska perspektiv på nyliberalism. Detta kapitel inleds med en förklaring av denna undersöknings uppfattning om nyliberalism som ett utbrett, mångfasetterat koncept baserat på fullständig konkurrens. Därefter diskuteras hur nyliberalismen reproduceras och reflekteras i nordens äldrevårdspolicy och äldreomsorg utifrån *successful* och *active aging*-paradigmet. Slutligen behandlas även konstruktionen av det nyliberala subjektet i seniorsammanhang. Tidigare forskning behandlar europeisk välfärdspolicy och skandinavisk äldreomsorg. Det vetenskapliga underlaget bygger på antropologi, sociologi, och gerontologi.

2.1 Den nyliberala verkligheten

Att handskas med nyliberalism kräver analytisk och språkmässig noggrannhet, till stor del eftersom "*neoliberalism*" som begrepp och koncept definieras och brukas med drastisk variation av olika akademiker (Springer 2012, Ferguson 2009). Vikten av att undvika sammanblandning av nyliberalismens diverse innebörder motiveras av antropolog James Ferguson enligt strävan att motverka förvirring såväl som att främja analytisk precision (2009: 171). Simon Springer (2012) behandlar liknande angelägenheter genom att förklara hur bilden av den nyliberala monoliten är en alltför simplificerad modell där det lokala, individuella, och situationella försummas (s. 135). Varken Ferguson (2009) eller Springer (2012) förespråkar dock en total avskaffning av begreppet "nyliberalism". Ferguson argumenterar för användbarheten av nyliberalism som omfattande term, då han menar att sådant bruk medger möjligheter att diskutera kopplingar mellan fenomen som annars kan vara svåra att relatera till varandra (2009: 172). Springer lägger fram ett liknande perspektiv. Han menar att det finns vetenskapliga och politiska skäl att beakta förbindelser mellan lokala och globala processer som utgör, influerar, och påverkas av nyliberala mönster (2012: 136).

Springers (2012) syfte är att klargöra nyliberalismens flexibilitet och cirkularitet från ett diskursanalytiskt perspektiv. Han presenterar en fyrsidig kartläggning som utgörs av följande uppfattningar om nyliberalism: 1. *nyliberalism som hegemoniskt ideologiskt projekt*. Denna synvinkel fokuserar på hur eliter och makthavande organisationer distribuerar en specifik världsbild och specifika idéer till massorna. 2. *nyliberalism som policy*. Denna uppfattning

förstår nyliberalism som samhälleliga skiften från offentlig till privat sektor, motiverade av antaganden om marknadens effektivitet. 3. *nyliberalism som statsskick*. Denna förståelse karakteriserar nyliberalism som ett statligt projekt motiverat av förmågan till transnationell ekonomisk konkurrens. Lånat från Foucault är: 4. *nyliberalism som governmentaltitet*. Denna uppfattning fokuserar på hur nyliberalismen reflekteras, formas, och reproduceras genom sociala system på en individuell och samhällsmässig nivå. Vidare innebär nyliberal governmentaltitet decentralisering av styrande och osynliggörande av maktutövning (s. 136-137). Avgörande för Springers modell är att den är i allra högsta grad sammankopplad; respektive uppfattning återkommer och förhåller sig till de andra.

Fergusons (2009) förklaringar om vanliga uppfattningar om nyliberalismen reflekterar också denna sammanlänkning. Hans förstnämnda exempel karakteriserar nyliberalism som ekonomisk ideologi; i sig ett brett koncept, men som enligt Ferguson har ett flertal grundpelare, såsom misstänksamhet gentemot staten, marknadsfetischism, och valorisering av privat företagande. Fergusons nästkommande definition relaterar till det första genom att den handlar om policy och praktiker som direkt eller indirekt reflekterar eller producerar nyliberal ideologi (s.170). Här påpekar Ferguson hur skapandet och implementeringen av denna typ av policy ofta har utförts av makthavare för sin egen vinning, till nackdel för arbetarklassen (s.170). Således rör sig Fergusons förklaringar mellan nyliberalism som hegemoniskt ideologiskt projekt och nyliberalism som policy, för att använda Springers (2012) bestämmelser. Även nyliberalism som governmentaltitet dyker upp i Fergusons exempel genom att han förklarar uppfattningen om nyliberalismens roll i internaliserat styrande enligt Foucauldiansk tradition (2009: 171). Han ifrågasätter dock denna konceptualisering i en varning om den hegemoniska nyliberalismen; denna idé om nyliberalism kan inte appliceras universellt (s. 173), ett faktum som även Springer redogör för, genom att framhäva vikten av att kontextualisera nyliberal diskurs (2012: 141).

Både Fergusons (2009) och Springers (2012) resonerar om diskurs, alltså om hur nyliberalism som begrepp brukas i akademisk kontext. Med hjälp av Pierre Dardots Christian Lavals (Dardot & Laval 2013), sociologiska analys av nyliberalism som fenomen, kommer vi att landa i en mer konkret förståelse. Dardot och Lavals bild av nyliberalismen utgör ett totaliserande, normativt ramverk. Deras uppfattning vittnar om nyliberalism som en transnationell producent av mänsklig *existens*, med generaliserad konkurrens som organiserande princip. Dardot och Laval menar att

nyliberal rationalitet är intimt inbäddat i såväl statliga funktioner och policy, som individuella och sociala handlingar och tankemönster. Därtill misskrediterar Dardot och Laval sammansmältningen av *laissez faire*(ism) och nyliberalism, eftersom konstruktion och upprätthållning av marknaden kräver statligt ingripande i deras mening. Deras sammanfattande modell av den nyliberala verkligheten utgår från denna observation, och fortsätter i att konstatera att marknaden inte definieras av utbyte utan av konkurrens. Statens roll blir följaktligen att skapa och upprätthålla strukturer som främjar konkurrens, och dessutom att själv vara ett föremål för marknadslogik och alltså fungera som ett företag. Totaliseringen av konkurrensprincipen formar även individer i sin relation till sig själva, på så sätt att de också styr sig som företag (Dardot & Laval 2013).

Premissen för denna undersökning är att samtidens nyliberala världsläge genomsyrar svenskt samhälle, svensk policy, och norm. Relevant är Dardot och Lavals (2013) grundtanke om konkurrens som orienterande princip. Enligt Springers (2012) termer kommer en betydande del av denna undersöknings analys bygga på nyliberalism som governmentaltitet, genom att diskutera hur nyliberal rationalitet internaliseras i målgruppen. Jag kommer även att behandla nyliberalism som statsskick och som policy, genom att utforska hur strukturer och myndigheter utövar och speglar nyliberal praxis och logik. Om man antar Dardot och Lavals världsomfattande perspektiv på nyliberalism är det inte svårt att hänsynslöst hävda dess influenser, men låt oss, med skäl av precision (som förespråkats av Springer 2012 och Ferguson 2009), förankra oss inom relevant kontext.

2.2 Nyliberalismens avtryck i svensk äldreomsorg

80- och 90-talets ny(liberal)a omsorg

Privatisering av offentlig sektor utmärkte 1980 och 1990-talet både i norden (Blix & Ågotnes 2022: 1228, Andersson & Kvist 2014, Mikkelsen 2017: 648) och i övriga västvärlden (Dardot & Laval 2013). Tanken att den ineffektiva staten skulle få mindre att säga till om innebar dock inte statlig reträtt, utan ett skifte av statligt styrande i enlighet med det nyliberala världsläget. Det upplevda behovet av konkurrenskraftighet på den globala marknaden motiverade kostnadseffektivitet och produktivitet (ibid.), och detta kom att forma vård och omsorg på flera sätt.

Vad gällde äldreomsorg uppstod påtaglig oro över pensions- och vårdkostnader i Europa, i synnerhet med tanke på kontinentens åldrande befolkning (Mikkelsen 2017: 647, Blix & Ågotnes 2022, Foster & Walker 2014: 86). “*Successful aging*” modellen exemplifierar förändringar om perceptionen av åldrande i kongruens med nyliberal policyutveckling. Teorin ratade tidigare antaganden om äldre som passiva och svaga, och ersatte dessa med en bild av den självständiga individen, kapabel att forma sitt liv enligt både sitt eget och samhällets bästa (Rubinstein & de Medeiros 2014, Foster & Walker 2014, Blix & Ågotnes 2022). Successful aging presenterades som ett mål för äldre som kunde uppnås genom individuella ansträngningar och aktivt deltagande i samhället (Foster & Walker 2014, Rubinstein & de Medeiros 2014). Antropologen Robert L. Rubinstein och gerontolog Kate de Medeiros (2014) kritiserar successful aging för bristande hänsyn till samhällelig och socioekonomisk kontext, och hävdar dessutom att det finns flera likheter mellan nyliberal individualism och de antaganden som successful aging-modellen vilar på och främjar. Liam Foster och Alan Walker (2014: 85) håller med om att successful aging bortser från alla de strukturella faktorer som är sammankopplade med åldringsprocessen. Men, medan Rubinstein och de Medeiros (2014: 35) anger att successful aging-paradigmet genomsyrar modern (då 2014) gerontologi, menar Foster och Walker (2014) att *active aging* är den samtida europeiska strategin för åldrande.

De mest utmärkande skillnaderna mellan successful och active aging enligt Foster och Walker (2014) är hur active aging beaktar det strukturella och kontextuella, och att denna modell därför medger ett bättre, mer inkluderande ramverk. De anser dock att sättet som active aging policy har tillämpats i Europa har haft ekonomiska motivationer och fokuserat alltför mycket på produktivitet och att förlänga människors arbetsliv. Active aging lever alltså inte upp till sin teoretiska potential, enligt dem. Både successful och active aging riskerar dock att skapa en tvådelad samhällsuppfattning om äldre, där den ena gruppen ses som “successful agers” och den andra “unsuccessful agers”. Konsekvenserna av uppdelningen blir att man bortser från och nedvärderar människorna i den sistnämnda kategorin, samt att dessa “unsuccessful agers” försöker sträva efter en standard som i många fall är ouppnåelig (Rubinstein & de Medeiros 2014, Foster & Walker 2014).

Äldrevårdspolicy i Norden

Successful och active aging har onekligen mycket gemensamt, inte minst Foster och Walkers (2014: 84) erkännande att båda ämnar att medge aktivt deltagande i samhället för äldre. Bodil Hansen Blix och Gudmund Ågotnes (2022) använder begreppen om varandra utan vidare distinktion med utgångspunkt i kritisk gerontologi. De brukar "successful aging" som övergripande term, men för sin diskussion inom ett norskt sammanhang. Blix och Ågotnes redogör för hur successful aging paradigmen främjas och är inbakad i norsk välfärdspolicy, och de beskriver därtill systemets intima relation med nyliberalismen. Att vara fysiskt aktiv och hålla god hälsa anses vara av hög vikt inom norsk äldreomsorg, delvis utifrån prioritering av individens välmående, men också i allra högsta grad för att hålla ned vårdkostnader. Blix och Ågotnes (2022: 1232) menar att policyn ämnar att skapa förutsättningar för att individer ska ha möjligheter att ta hand om sin hälsa. Ansvar för vård i detta system ligger alltså i första hand på individer, inte samhällsstrukturer. Antropologen Henrik Hvengaard Mikkelsen (2017) erbjuder ett dansk välfärdsperspektiv, inom vilket en liknande hälsopolitik beskrivs. Vi kommer att återkomma till hans specifika diskussion om potential vid ett senare skede.

Relaterat till god hälsa är självständighet, eftersom en frisk människa anses vara mindre beroende av andra. Att vara självständig innebär lägre tryck för vård och omsorg enligt norsk policy, och självständighet uppmuntras därför som fördelaktigt för både individ och samhälle, med tillägg av moraliska konnotationer om en skyldighet att inte belasta välfärden (Blix & Ågotnes 2022: 1232). En ytterligare aspekt av policyns prioriteringar handlar om produktivitet. En frisk och självständig äldre population karaktäriseras som en underutnyttjad resurs för samhället; längre arbetsliv och ekonomisk produktivitet minskar pensionskostnader och medför istället tillväxt. Nödvändigheten för produktivitet omfattar dessutom volontärarbete och skapande av stöd och tjänster för familj, gemenskaper, och äldre som kollektiv, vilket i sin tur förlänger individens ansvar ytterligare, till och med aktiviteter de själva tar del av (s. 1232-1233). Blix och Ågotnes påvisar vidare hur policyn uppmanar till medveten konsumtion, i kontrast till passivt mottagande, av vård. Äldre *kan och ska* uppföra sig som aktiva konsumenter av vård, och följaktligen ta beslut om av vem, när, och hur deras vård ska utföras. Detta synsätt leder dessutom till ett förändrat uppdrag för välfärden såväl som hälsovårdare, från att förse människor med vård till att facilitera möjligheter till självständighet, aktivitet, och produktivitet (s. 1233).

Centreringen av val som beskrivs av Blix och Ågotnes (2022) återfinns även i den svenska äldrevården. Katarina Andersson och Elin Kvist (2014) beskriver, med sociologisk utgångspunkt, hur det svenska välfärdssystemet transformeras genom nyliberala resonemang. Deras diskussion handlar om Lagen om valfrihetssystem, som enligt dem ämnade att möjliggöra exponering för marknaden av verksamheter som drevs av svenska kommuner och landsting. Lagförslaget ansåg sig gynna individer genom att erbjuda valmöjligheter mellan vårdgivare, vilket påstods innebära bättre kvalitet och mångfald. Den offentliga sektorns bristande valmöjligheter karaktäriserades som problemet lagförslaget skulle lösa. Lagförslagens anhängare menade att de ville frångå paternalistiskt styrande genom byråkrater för att istället främja äldres egna åsikter (s. 279). Förslagets kritiker, å andra sidan, ansåg att lagen prioriterade företag över människor, samt att valen som äldre skulle ställas inför inte handlade om vad de faktiskt ville kunna påverka (s. 280). Andersson och Kvist förklarar att Lagen om valfrihetssystem bortser från äldreomsorgens unika omständigheter, som att seniorer värderar tillit och intimitet, och att de därför tar beslut om sin vård allteftersom utifrån pågående relationer till vårdgivare, istället för genom "logiska" resonemang. Vidare ligger seniorers intresse ofta i att forma sin vård, snarare än att välja mellan olika vårdgivare. Enligt Andersson och Kvist så följer lagen om valfrihetssystem nyliberal marknadslogik genom att behandla äldre som ansvarstagande konsumenter över sin faktiska tillvaro, något som går att känna igen från Blix och Ågotnes (2014). Paralleller kan även dras till Dardot och Laval (2013), eftersom Andersson och Kvists exempel beskriver avpolitisering och totalisering av marknadslogik i förhållande till äldreomsorg.

Det nyliberala kruxet i *successful och active aging* verkar vara individualisering av ansvar, som demonstrerat i Rubinstein och de Medeiros (2014), Andersson och Kvist (2014), och Blix och Ågotnes (2022). Även Foster och Walker (2014) antyder detsamma, för även om *active aging* skiljer sig från *successful aging*, så kvarstår påvisligen en individualistisk kärna i *active aging*-praktiker. Foster och Walkers (s. 87) proklamering att *active aging* måste innebära både rättigheter och skyldigheter är talande. Deras version av *active aging* må vara mer inkluderande än ursprungliga formuleringar av *successful aging*, men strukturella system förblir facilitatorer även i deras modell. Individens ansvar kvarstår. Kanske är det så att Foster och Walker (2014) till viss del reflekterar den nyliberala paradigmen som Dardot och Laval (2013) beskriver.

Till följd av 1980-och 90-talets konservativa och "ultraliberala" vändningar i USA och Storbritannien, uppkom en europeisk myt om motstånd till dessa (2013: 193). Dardot och Laval menar att europeisk liberalism antagit en något annorlunda form än den amerikanska. De beskriver vidare hur det europeiska projektet grundas i ordoliberalism, som historiskt sett haft en mindre hostile inställning till statlig intervention än sin amerikanska motsvarighet. Foster och Walkers (2014) distinktion av active aging från successful aging utgår från att den ena är en amerikansk och den andra en europeisk strategi. De anser vidare att active aging innebär en lägre grad av individualism än successful aging på grund av att active aging har förmågan att beakta strukturella och situationella omständigheter. Om stommen i nyliberal policy om äldreomsorg är individualism kan således active aging beskrivas som "mindre" nyliberal. Blix och Ågotnes (2022) perspektiv på individualism uttrycker sig annorlunda genom att centrera ansvar, varpå active aging inte längre går att separera lika väl från nyliberalismen. Dardot Laval (2013) påpekar dessutom hur ordoliberalismens riktlinjer har inneburit andra verktyg för nyliberalistisk rationalitet, snarare än en separat logik.

Demonstrerat ovan är hur skandinavisk äldreomsorg baseras på och främjar nyliberal rationalitet genom att äldre kategoriseras enligt sin förmåga till "framgångsfullt" åldrande baserat på hälsa, produktivitet, självständighet, och ansvarstagande. Denna undersökning kommer vidare att behandla hur dessa principer återfinns i svensk äldreomsorg, specifikt vad gäller Lunds kommuns träffpunkter. Analysen kommer även att återkomma till moralisering och innebörd av aktivering.

2.3 Entreprenör på äldre dar

Nyliberalismens inflytande sker inte enbart uppifrån-ned; låt oss komma ihåg dess *cykliska* mekanismer. Individualismen som är så prevalent i omsorgspolicy berättar inte bara om hur byråkrati behandlar äldre, utan även om det normativa samhällsläget, samt om vad som förväntas av individers inställning och beteende. Välfärdspolicy medger således exempel på *konstruktionen av det nyliberala subjektet*. Andersson och Kvist formulerar att nyliberalism producerar en normativ modell av individen som entreprenör i varje del av livet (2014: 281). Dardot och Laval (2013) beskriver ideligen det nyliberala subjektet med utgångspunkt i Foucault, vilket går att likna vid Springers (2012) skildring av nyliberalism som governmentalitet. Att internalisera nyliberal rationalitet är att anta absolut ansvar över handling

och inställning, samt att acceptera individens fullständiga kontroll över sina misslyckanden såväl som sin framgång (Dardot & Laval 2013). Mikkelsen (2017) beskriver det morala imperativet att “förverkliga sin potential” inom den danska äldreomsorgen. Han påpekar hur individens ansvar för sin hälsa har politiserats, liksom Blix och Ågotnes (2022) observationer, men han trycker även på hur hälso-ansvaret har internaliserats av den danska befolkningen (Mikkelsen 2017: 648). Mikkelsens exempel reflekterar tidigare diskussioner om val, hälsa, och självständighet, men med större fokus på systemens internaliserande effekter. Han beskriver vidare hur hälsofrämjande reklam är ett modernt verktyg för självstyrande, men inte genom paternalistiska uppmaningar, utan genom mindre auktoritära, mer positiva skildringar. I förhållande till äldre innebär detta vård fokuserad på *potential*. Äldrevårdare ser sig själva som “coacher” vars uppdrag är att hjälpa sina klienter att själva inse och förverkliga sin inneboende potential. Mikkelsen beskriver hur tyngden av ett liv med “ouppfylld potential” blir en drivande faktor för att leva upp till sin framtida potential för äldre. Socialt engagemang och självuppfyllande aktivitet upplevs som moraliska nödvändigheter av seniorerna själva, och dess motsats, social tillbakadragenhet och inaktivitet upplevs skamligt och omoraliskt, för att inte tala om onaturligt.

Sättet som äldrevården karakteriserar välmående sammanblandas vidare med samhällets bästa; individen ska må bra, och metoderna för att må bra härstammar från individens aktivering, ansvar, och samhällsengagemang. Äldre karakteriseras följaktligen som både en resurs och en börda, eller både ett problem och lösningen på problemet som Blix och Ågotnes (2022: 1231) beskriver det. Här anländer vi till sist i nyliberalismens individualistiska kärna. Det nyliberala subjektet är inte enbart materiellt produktivt, utan hen måste också sträva efter att producera välmående och lycka. Den effektiva människan ska arbeta med konstant självförbättring. Hen ska inte underkasta sig ovanstående strukturer, utan aktivt engagera sig i självuppfyllande aktivitet enligt företagande principer. Hens begär och företagens begär ska vara detsamma (Dardot & Laval 2013).

Denna undersökning kommer att analysera hur nyliberala värderingar internaliseras av äldre. Beskrivet ovan är hur nyliberal logik kan rationaliseras och reproduceras baserat på föreställningar om fullständig produktivitet, enligt individens och samhällets överensstämmande behov. Liknande mönster kommer att återfinnas och diskuteras i undersökningens empiri.

3. Träffpunkten

Träffpunkternas ursprung är ingen lätt gåta. Så kallade “dagcentraler” har bedrivits som en del av Lunds kommuns äldreomsorg sedan åtminstone 1989 (Lunds kommun 2021). Dagcentralerna förklaras av kommunen som träffpunkternas företrädare (E. Eklund, personlig kommunikation, 26 april, 2024). Träffpunkter började ersätta dagcentraler 2003, med motivationen att bättre nå ut till socialt isolerade seniorer (Thomasson 2003). Skillnaderna mellan dagcentral och träffpunkt är något otydliga, eftersom de delar en aktivitetsbaserad struktur, men dåtidens enhetschef för område Söders dagcentraler Bo Persson förklarar i en artikel från *Sydsvenskan* att träffpunkter har kortare öppettider och färre aktiviteter än dagcentraler (ibid.).

Lunds kommun bedriver idag tio fysiska träffpunkter för seniorer som riktar sig till människor som är sextiofem år eller äldre. På Lunds kommuns webbsida (2024) står det att träffpunkterna erbjuder möjligheter till umgänge, bättre hälsa, och utövande av intressen. Där framgår också att seniorerna själva kan vara med och forma verksamheten efter egna önskemål och behov. Enligt Folkhälsomyndighetens rapport om ensamhet från 2024 har många kommuner utvecklat mötesplatser med hjälp av statsbidrag i syfte att minska ofrivillig ensamhet bland äldre (s.37). Även Lunds kommuns enhetschef för seniorverksamhet Elin Eklund menar att träffpunkternas mål är att minska ofrivillig ensamhet bland äldre (personlig kommunikation, 26 april, 2024). Verksamheten bedriver förebyggande arbete som ämnas motverka dålig hälsa såsom hjärt- och kärlsjukdom genom att främja socialt umgänge. Tanken är att träffpunkterna ska vara bra för både dess besökare, och för samhället som stort i och med bättre folkhälsa (E. Eklund personlig kommunikation, 26 april, 2024).

3.1 Fältet

Träffpunkterna som besöktes under denna undersökning hade varierande lokaler rent strukturellt, men på samtliga platser fanns kök, ett hobbyrum med vävstolar, en större sal—öppen eller med bord och stolar—och en eller flera sittgrupper, ofta i anslutning till tidningar och bokhylla. Träffpunkternas verksamhet var till stor del definierad av “aktiviteter”. Besökare dök ofta upp vid specifika tillfällen för att delta i schemalagda intressen. Vid träffpunkternas entré fanns anslagstavlor med en mängd informationsblad om program, föreläsningar, och aktiviteter. Nära till hands fanns alltid *Seniorum*; träffpunkternas tidning, som till stor del utgörs av scheman för

kommande aktiviteter. Träffpunkterna erbjöd alltid kortspel och gymnastik. Även biljard, schack, och dans var vanligt förekommande aktiviteter. Typiskt var att ta en fikapaus någon gång på eftermiddagen. Kaffe, te, och kakor kunde man köpa från en fikavagn. Inom samtliga aktivitetsgrupper berättade besökarna att samma personer brukade dyka upp varje vecka. Ibland fick man nya tillskott men de flesta kände varandra från sin aktivitet sedan tidigare. I de flesta fall fanns bara en anställd på varje träffpunkt under mina besök. För det mesta höll personalen sig på sina kontorsrum, men de kom ut då och då och pratade med mig och seniorerna.

Träffpunkternas besökare var inte en homogen grupp; de hade olika arbetsliv och utbildningsnivå, vissa var nypensionerade, andra över åttio, vissa arbetade fortfarande regelbundet, andra var glada att helt slippa jobba, en del var på träffpunkter varje dag, en del bara enstaka gånger, och vissa var fysiskt obehindrade, medan andra hade medicinska åkommor eller förflyttade sig med hjälp av rullator. Besökarna härstammade från många olika delar av Sverige, men de flesta hade skånsk bakgrund. Trots en hel del olikheter fanns också vissa demografiska mönster. Alla samtal jag uppmärksammade eller deltog i skedde på svenska, och endast vid två tillfällen framgick att någon besökare var född utanför Sverige. Besökarnas heterogenitet har med all säkerhet påverkat undersökningens empiri. En gift sextiofemårig man som fortfarande arbetar, och en ensamstående rullatorburen åttioårig kvinna har olika sociala och samhällsliga behov och möjligheter som förmodligen påverkar hur, när, och varför de spenderar tid på en träffpunkt. Att okritiskt generalisera om alla människor över sextiofyra i Lund är inte möjligt, varken inom ramarna för denna undersökning, eller i samhället som stort. Det är inte att säga att undersökningen inte kan säga något om åldersgruppen; på träffpunkterna kunde jag direkt observera och ta del av sociala processer tillsammans med en mängd olika människor, vars liv—inom och utanför träffpunkten—till stor del påverkades av deras samhällsposition som pensionärer, såväl som deras fysiska och mentala omständigheter som äldre vuxna.

3.2 Terminologi

Att benämna målgruppen för denna undersökning har inte alltid varit helt lätt, på grund av en rädsla att vara oartig, oprecis, eller i värsta fall diskriminerande. En del av problemet härstammar från att all litteratur som undersökningen bygger på är skriven på engelska, alltså har begrepp inte kunnat lånas därifrån. Lunds kommuns webbplats (2024) föredrar "senior", men hur målgruppen själva benämner sig har varit lika heterogent som åldersgruppen själv. "Äldre" var

ett vanligt samlingsnamn, men även “pensionärer”, “herrar och damer”, och “gamla människor” var begrepp som användes av intervjupersoner och andra besökare. “Tanter” och “gubbar” dök också upp vid ett flertal tillfällen, men då alltid i skämtsam ton. En man använde termen “årsrika” för att framhålla åldersgruppens kunskapsrikedom och kompetens. I texten framöver kommer jag att använda “äldre”, eftersom flera av de jag talade med gjorde det, samt eftersom det i min upplevelse är det i svenskan vanligaste sättet att tala om gruppen i fråga. Jag kommer också att använda “seniorer”, huvudsakligen i kontext som handlar om träffpunkterna, samt “pensionärer”, i sammanhang där intervjupersoner själva använt begreppet eller där pensionen berörs direkt.

4. Aktiv eller Stugsittare

I detta kapitel förklaras hur äldre grupperar varandra baserat på nyliberala normer. Här demonstreras hur seniorer värderar aktivering, samt vad de egentligen menar med att vara aktiv. Dessutom diskuteras hur uppfattningar om samhällets attityd till äldre förhåller sig till nyliberalismen, samt hur äldre formas till nyliberala subjekt genom diverse samhällsprocesser och normer. Kapitlet redogör således för internalisering av imperativ om god hälsa, produktivitet, engagemang, och socialisering bland äldre, med utgångspunkt i teori och forskning om individualisering av ansvar, nyliberal subjektivering, och active aging.

4.1 Hälsa och produktivitet

På träffpunkterna talade besökarna en del om vikten av att "hålla igång" kropp och sinne för att motverka demens och dålig hälsa. Under min första träff med biljardgruppen hade en man fixat mackor istället för fikabröd inför tillfället. Han förklarade inför gruppen hur mackorna var nyttigare och att de som pensionärer behövde tänka på sin hälsa. När jag frågade om biljardens signifikans var det dessutom flera som menade att spelet skärpte sinnet. Vid ett annat tillfälle sa en man i biljardgruppen att det bästa för samhället vore om människor dog så fort de gick i pension. Han motiverade detta med att nämna vårdkostnader. Hälsa var alltså viktigt för många i biljardgruppen, och även om man tenderade att förklara detta genom att man ville förbättra eller bevara sitt eget välmående, var man också medveten om pensionärers "samhällsbelastning". Det är inte svårt att dra paralleller mellan biljardgruppens åsikter om ansvar för hälsa och den samhällsmässiga hälsofixeringen som beskrivs av Mikkelsen (2017) och Blix och Ågotnes (2022).

Jan är en samhällsengagerad akademiker med förkärlek till naturen. Till vår intervju hade han med sig en tjock pärm, från vilken han vid ett antal tillfällen plockade fram diverse informationsblad som jag fick granska. Jan talade med auktoritet. Han berättade att Sverige spenderar stora summor pengar på äldreomsorg i kommun och landsting, och menade att aktivering av äldre har att göra med effektivisering av samhället, återigen med tanke på vård- och omsorgsutgifter. Jans bild av den aktiva människan utgör en självständig och handlingskraftig person som enligt honom kan bidra till samhället istället för att belasta det. Jan påpekade vidare vikten av diversifierade aktiveringsformer, men han var noga med att höja fysisk

vardagsaktivitet. Han presenterade en synnerligen mörk syn på konsekvenserna av inaktivitet; oundviklig degradering som kulminerar i död:

Det är den aktiva människan som är målet. Den rörliga människan, så gott det går. Den intresserade människan. För slutar alla de funktionerna då blir vi beroende av hemtjänststödning och till sist så [...] ligger vi i sängen och måste matas, och sen dör man, ungefär.

Aktiviteten är undergörande, enligt Jan. Man måste göra saker. Att människor inte arbetar efter pensionen beskrev han som felaktigt, eftersom arbete i hans mening disciplinerar människor till enligt honom positiva drag som flitighet, samarbete, och god hälsa. Han konstaterade även att det finns en massa människor som är "utanför samhället" på grund av att de är arbetslösa. De positiva och "aktiverande" aspekterna av arbete för individen framkom ett flertal gånger under intervjuerna. Kerstin sa att man förlorar en del av sin identitet när man slutar arbeta, och en av canastadamerna beskrev att hon blev deprimerad efter pensionen, eftersom hon inte längre visste vad hon skulle göra av sitt liv. Rita förklarade hur många män i synnerhet känner att de "inte är någonting" när de slutar arbeta. Rita är född utanför Sverige men kom hit som barn. Hon har arbetat inom sjukvård hela sitt liv, samt som god man och förvaltare i ett par år. Under intervjun var hennes sätt kamratligt på ett sätt som gav mig intrycket att vi redan kände varandra. Rita föreslog att företag skulle kunna hålla i arbetarklubbar eller mentorskapsprogram där pensionärer får delta, så att de känner att de fortfarande kan ha kvar arbetet på något sätt. Hoppröringen av arbete med individuellt syfte främjar nyliberala intressen genom att ingjuta produktivitet som norm. Det nyliberala subjektet behöver inte jobba för sin arbetsgivare, utan för sig själv; för sin egen känsla av personvärde (Dardot & Laval 2013).

Gunnels resonemang var att pensionärer borde bidra till samhället för sitt eget och för andras bästa. Hon var lättsam och pratglad, värderar familjen högt, och har självbeskriven äventyrslystnad. Gunnel förklarade att många som beklagar sig över sin pension helt enkelt inte har jobbat tillräckligt; om de hade gjort det så skulle de ju ha det bättre ställt. Själv har hon utbildat sig lite senare i livet och sedan arbetat som läkare. När jag frågade hur man skulle navigera problemet om man var sjuk och hade svårt att jobba så blev Gunnel fundersam. Hon menade vidare att det är klart att det ska vara rättvist men att alla inte kan ha det bra hela tiden, att det inte går att få ihop samhället på det viset. Gunnel landade i att alla faktiskt kan göra något,

och att man får anpassa vad man gör efter behov. Att hjälpa andra sjuka, lära ut, eller volontärarbeta så gott man kan. Tillslut sa hon att samhället kanske skulle "kräva" mer engagemang av äldre på något vis, till exempel genom ett poängsystem som skulle kunna förbättra pensionen. Gunnel menade att människor är egoistiska i grund och botten, och att individuella förmåner för samhällsengagemang efter pensionen därför skulle kunna vara en bra motiverande faktor för folk att fortsätta arbeta.

Således hade Gunnel tydliga tankar om ansvar, genom att uttryckligen ange att människor som har dålig pension har sig själva att skylla. Hon utbildade sig och jobbade länge, och då var det klart att hennes pension blev rätt bra. Andra som klagar på sin pension har inte gjort vad de kunnat för att få mer pengar. Anmärkningsvärt är att Gunnel också förespråkade strukturell förändring genom statliga initiativ som skulle kräva mer av pensionärer, där dock "krävandet" i fråga också verkar ha att göra med individuella incitament för den "egoistiska" människan. Gunnel vittnade följaktligen om ansvar för produktivitet, samt en positiv inställning till statlig intervention mot ökad individuell produktivitet.

Eva var något mindre nöjd med sin pension, som hon beskrev inte var så hög eftersom att hon varit sjuk under en längre del av sitt liv. Eva har drabbats av både stroke och långvarig muskelsjukdom. Hon har varit hemmafru och jobbat administrativt inom skolan. Under vår intervju satt vi vid ett fönster, genom vilket vårsolen lyste upp vackra hantverk i textil som prydde hennes lägenhet. Eva verkade inte beskylla sig själv för sin ekonomi; hon talade om sjukdomens ekonomiska konsekvenser som en självklarhet, men detta betydde inte att hon upplevde sig vara fri från ansvar. För Eva var det viktigt att "gå positivt" in i saker. Hon berättade att det är hennes hjärna som bestämmer om hon ska trivas, och hur hon ska anpassa sig. Äldre kan vara negativa, förklarade hon, men man kan trivas om man försöker. Det verkar alltså som att individer har ett visst ansvar över sitt mående, enligt Eva. Föreställningar om kontroll över sinne och inställning förklaras av Dardot och Laval som en del av den nyliberala individualiseringen av ansvar. Om man antar att mående är fullständigt subjektivt och att man har förmågan att kontrollera det hamnar det ultimata ansvaret för det egna livet på individen. (Dardot & Laval 2013).

Positiva karaktäriseringar av äldre som grupp skedde ofta inom ramar kring samhällsnytta. Både Kerstin, Rita, och Jan framhävde hur kunskapsinnehavet som äldre besitter är en värdefull samhällsresurs, i synnerhet vad gäller seniorfrågor. Även Gunnel var, som tidigare beskrivet, mån om att pensionärer kan och borde bidra till samhället genom att exempelvis hjälpa varandra. Enligt Blix och Ågotnes (2022) imperativ om produktivitet så bör äldre tjäna för samhället och lösa “problemen” som åldersgruppen själva anses skapa. Värt att notera är hur Jan, Kerstin, Rita, och Gunnel förespråkade en högre grad samhällsdeltagande bland pensionärer än vad de ansåg att samhället för närvarande tillåter. Uppmaningar till denna typ av produktivitet ansågs alltså inte komma uppifrån, från staten eller kommunen, utan makthavare ansågs tvärtom motarbeta eller åtminstone bortse från pensionärernas potential till samhällsnytta.

Seniorerna prioriterade alltså hälsa och produktivitet. De framhävde arbetets dygder, både för individ och samhälle, vilket går att relatera till den nyliberala valoriseringen av detsamma. Uppfattningen var att den produktiva och friska senioren är lyckligare, och att samhället gynnas likväl genom lägre vårdkostnader och högre produktivitet. Detta vittnar om den nyliberala sammanställningen av individers och företags önskemål och behov som förklaras av Dardot och Laval, angående det nyliberala subjektet (2013). Vidare ansåg flera av seniorerna att människor har en grad ansvar över egen hälsa, mående, och inkomst, vilket reflekterar nyliberalismens individualisering av ansvar i linje med både Dardot och Lavals teori, och observationer om konsekvenserna av active aging från Rubinstein och de Medeiros (2014), Andersson och Kvist (2014), och Blix och Ågotnes (2022).

4.2 Intressen och socialisering

Även Eva förklarade att det är viktigt att vara aktiv, men utan bredare diskussion om dess samhälleliga nödvändighet: “[Det är] mycket, mycket viktigt [att vara aktiv] för att hålla hjärnan igång, o att träffa andra människor där man har samma intressen”. Eva beskrev sig själv som en aktiv person. Hon kontrasterade sin egen “aktiva” livsstil med andra pensionärer på träffpunkten som enligt henne inte hade några intressen, och istället mest kollade på TV. Rita tyckte att aktivering var viktigt hon med, och sa dessutom att det finns “dom som är aktiva, och dom som sitter”. “Stugsittarna är svåra att få igång,” förklarade hon, och beskrev vidare att dessa människor varken är socialt, fysiskt, eller mentalt engagerade. Både Eva och Rita menade att “inaktiva” människor är som de är på grund av deras “personlighet”, men att inaktivitet även kan

intensifieras efter pensionen. När jag frågade Rita varför det kan bli så förklarade hon att det har mycket att göra med inställning:

Kan va mycket att 'jag har jobbat hela mitt liv nu vill jag inte göra nåt, nu sitter jag mig ner och vilar.' [...] Det kan vara det. [Man tänker] Jag har gjort mitt. Jag har ingen nytta till samhället, jag är passé. Jag ska sitta här, jag e pensionär, det är ingen som vill mig nåt.

Rita var mån om fysisk aktivering, likt Jan, och mental sådan, likt Eva—vars bild av den aktiva människan även var nära sammankopplad med intressen. När Eva beskrev sig själv som en “mycket aktiv” person syftade hon på sitt engagemang i intressen, som huvudsakligen omfattade handarbete med textilier. Varken Eva eller Jan tyckte dock att alla intressen var lika “aktiverande”. Jan menade att träffpunktens verksamhet var otillräcklig eftersom “man ska röra på sig mer än att röra på en pjäs”, och Eva förknippade i synnerhet Bingo med träffpunktens “inaktiva”. Varken Eva eller Rita ansåg att TV-tittande räknas som ett aktiverande intresse. Eva sammankopplade vidare socialisering med aktivering, genom att framhäva de sociala aspekterna av intresseutövande. Även Jan talade om behovet att vara social på ett liknande sätt som han beskrivit fysisk aktivitet, i termer av liv och död: “Vi människor överlever inte som individer utan som grupp”. Hans vision av “social aktivering” verkade vara praktiskt ankrad i att människor kan se hur andra mår och följaktligen ingripa i dålig hälsa och dåliga vanor. Evas bild av ett socialt liv verkade mer förknippad med aktivering i sig, något som synliggörs av hennes uttalande: “Här [på träffpunkten] är det väldigt många trevliga människor, men de håller sig för sig själv mycket. Jag är för aktiv för människorna här”. För Rita var de sociala aspekterna av aktivering också mycket viktiga: “Man håller sig mer alert. O på bättre humör, [...] när man kommer ut o träffar andra”. Vad som ansågs vara “bättre” aktiviteter tenderade således att ha att göra med rörelse, socialisering, och mental stimulans.

Kerstin menade att pensionärer är en “tärande” grupp, men hon var även mån om att äldre undervärderas av samhället. Man bortser från pensionärers åsikter och kunskaper, och ser bara på dem som en börda, berättade hon. Allt är inte yngres fel dock, eftersom Kerstin också beskrev hur pensionärer själva måste engagera sig för sin sak och använda sin tid på rätt sätt: “Vi [pensionärer] måste slå oss samman, inte dansa bort vår tid”. Hon proklamerade vidare bestämt att det var upprörande att det finns många människor som vill vara fria från ansvar, samt att det är skillnad på frihet från ansvar och frihet till möjligheter. Men Kerstins bild av ansvar var ofta

inkongruent med den nyliberala uppfattningen om detsamma. Kerstin reflekterade delar av konflikten mellan nöje och ansvar som Mikkelsen beskriver. Den danska äldreomsorgen uppmanar till “*at have det lidt godt*”, med andra ord njutbar konsumtion som går emot typiska uppmaningar om hälsa och moral. *At have det lidt godt* upplevs följaktligen som att handla “mot systemet”, och således som en sorts självförverkligande (Mikkelsen 2017). Som tidigare nämnt är individens strävan för självuppfyllande Dardot och Lavals (2013) vision av fullständig individualism. Kerstin tyckte att träffpunkterna handlade om “trams” som dans och tomt snack, och ansåg att en del av människorna på träffpunkterna inte bryr sig särskilt mycket om andra, eftersom de slösar bort sin tid på dumheter. Kerstins version av ansvar var centrerad kring att hjälpa andra och att hjälpa samhället, och i hennes världsbild verkar inte “självförverkligande” tjäna till det syftet. Vad Kerstins exempel medger är ett perspektiv om motstånd till nyliberal individualistisk logik, vars närvaro beskrivs som alltmer vanligt återkommande enligt Kerstin själv.

Individualismen var inte heller den enda gången Kerstin hamnade i kläm med det nyliberala samhället. Kerstin berättade att hon inte är en social varelse i grund och botten, vilket överraskade mig något med tanke på hur oblygt och öppet hon bemötte mig när vi träffades på träffpunkten. Kerstin berättade att hon inte var socialt inkompetent, men att hennes introverta tendenser har inneburit vissa problem, exempelvis genom att hon ofta blir bjuden på saker men känner att det är en börda att behöva gå. Hon försöker dyka upp för att andra inte ska tycka att hon är konstig, och om hon verkligen inte vill komma hittar hon på ursäkter för att hon inte vågar säga sanningen. Kerstin var tydlig med att hon inte blivit mindre social efter pensionen, utan att hon alltid värderat ensamhet. Det är stor skillnad på frivillig och ofrivillig ensamhet, enligt Kerstin, och uppenbarligen blir socialt umgänge ibland ett påfrestande krav för henne. Mikkelsens (2017) beskrivningar av hur socialt engagemang moraliseras går att urskilja i Evas, Ritas, och Jans bilder av den aktiva senioren, och Kerstins skam från att vilja vara ensam kan således ha att göra med sociala påtryckningar som är kopplade till nyliberala uppmaningar.

Intressen värderades alltså av seniorerna utifrån “aktiveringsgrad”, vilket verkar förhålla sig till fysisk, mental, och social aktivering. Flera antydde eller sa rakt ut att äldre ska ha intressen med *aktiverande resultat*, alltså att de ska innebära hälsofrämjande eller självförverkligande. Dardot och Lavals (2013) definition av *det produktiva subjektet* innefattar inte enbart produktivitet på

arbetsmarknaden, utan även för självuppfyllande. Det nyliberala subjektet strävar efter maximerad vinning i livets alla hörn; njutbarhet är eftersträvansvärt, och det allra mest njutbara är maximal produktion. Fokuset på social aktivering är synnerligen relevant i detta fall, eftersom träffpunkternas syfte är att tackla ofrivillig ensamhet bland äldre. Premissen är att människor vill vara sociala, men att många äldre inte lyckas. Att socialisera anses både naturligt, glädjeskapande, och samhällsnyttigt. Följaktligen blir socialisering ett produktivt imperativ för äldre. Genom att främja social, njutbar aktivering vittnade således seniorerna om vidare internalisering av nyliberal logik.

4.3 Rätt och fel

Flera seniorer förklarade alltså en uppdelning bland äldre; aktiva mot inaktiva, intresserade mot TV-tittande, tidsödslande mot tidsbevarande, hårt arbetande mot bekväma, positiva mot negativa. Det framkom underliggande antaganden om "rätt" och "fel" sätt att bete sig efter pensionen, både med hänsyn till det egna måendet och till samhället. Man kan följaktligen urskilja uppdelningen som Rubinstein, de Medeiros, Foster, och Walker (Rubinstein & de Medeiros 2014, Foster & Walker 2014) varnade om i förhållande till successful och active aging policy i kontrasten mellan den aktiva och den inaktiva äldre som seniorernas beskrivningar målar upp. Imperativen om åldrande och uppdelningen av äldre mynnar ut i, samt kan vara ett symptom av, nyliberal moralisering. Att göra rätt som pensionär är att vara aktiv, produktiv, social, engagerad, och positiv, i linje med flera nyliberala uppmaningar. Uppfattningar om individualiserat ansvar återfinns uppenbarligen också bland en del seniorer i förhållande till hälsa, produktivitet, och inställning, vilket vittnar ytterligare om hur nyliberal moral standardiseras bland äldre. Väsentligt är dock att det inte enbart är internaliserade antaganden som utgör moraliseringen av aktivering. Samhällets syn på seniorer beskrevs av dem själva enligt negativa termer, med varierande grad av medhåll. "Problemen" med äldre och en åldrande befolkning verkar ha blivit underförstådda faktum för flera seniorer och i samhället som stort; äldre är intimt förknippade med samhällsbelastning och inaktivitet, och dessa "problem" måste motverkas genom både individuella och samhällsmässiga åtgärder.

Vissa insinuerade till och med att seniorsammanhang, såsom särskilt boende, hade en slags korrumpierande verkan. Kerstin berättade att hon aldrig någonsin tänker flytta till ett boende. Hon vägrade att "bli utsatt" för vården där, och menade att människorna på boenden saknar värdighet.

Hon ville varken umgås med dem eller själv bli på det viset. Eva sa att hon hade en väninna som vägrade sätta foten på särskilt boende, eftersom: “Det är lätt att man blir stillasittande och inte gör någonting”. Eva förklarade vidare att “det är miljön som gör det”, och att man blir stillasittande för att anpassa sig. Hon berättade att träffpunkten förändrar människor:

När man inte rör sig utanför träffpunkten så blir man annorlunda. [...] När man inte har några intressen, mer än att bo, o umgås med dom som är här, då blir det så ensidigt.

Den negativa helhetsbilden av seniorer kan tänkas ha sina rötter i forna uppfattningar om åldrande som en process definierad av nedgång och förlust, men som Blix och Ågotnes (2022: 1230) förklarar så kan den nya perceptionen av äldre i successful aging paradigmet resultera i rädsla att åldras och en högre grad åldersdiskriminering. Den moraliserande diskursen kring åldrande, tillsammans med den överväldigande uppfattningen om seniorers “problematiska” samhällsposition kanske följaktligen resulterar i en övergripande negativ uppfattning om att seniorsammanhang *producerar* inaktiva människor.

Sammanfattningsvis resulterar moraliseringen i vidare konstruktion av det nyliberala subjektet genom att medge både en korrekt guide för, och en varnande skildring av, åldrande; till vilka senioren kan förhålla sig för att ta “rätt” beslut enligt nyliberala prioriteringar. Den äldre befolkningens karaktärisering som samhällsbelastande grupp medger kraftfulla incitament för aktivering och avståndstagande från inaktivitet. Den aktiva modellen främjas alltså bevisligen av individer, men också vidare av strukturer och myndigheter.

5. Att Forma Sitt Liv i det Nyliberala Samhället

I detta kapitel diskuteras träffpunktens roll i Lunds äldreomsorg, med särskilt beaktande av nyliberala influenser i verksamheten som formar dem till faciliterande organ. Vidare resoneras om hur inverkan av marknadslogik på äldres tillvaro orsakar diverse svårigheter relaterade till självkänsla, funktionshinder, och ekonomi. Kapitlet drar kopplingar till exempel från tidigare forskning om äldreomsorg och diskussioner om totaliseringen av nyliberalism.

5.1 Träffpunkten som facilitator

Enligt den mest tillgängliga informationen om träffpunkter, på Lunds kommuns webbplats (2024) och i *Seniorum* (Lunds kommun, maj 2024: 2), framhävs möjligheten för seniorer att själva forma träffpunkternas verksamhet. Även enhetschef för Lunds seniorverksamhet Elin Eklund menar att träffpunkterna “uppmuntrar till egna aktiviteter” (personlig kommunikation, 26 april, 2024). Jag noterade under observationstillfällena hur träffpunkternas aktivitetsgrupper brukade ha en eller ett par mentorer som hade lärt ut sin aktivitet till resten. Många seniorer hade först börjat syssla med sin aktivitet efter pensionen, och flertalet hade lärt sig canasta, mahjong, biljard, eller bridge på träffpunkterna. Några av seniorerna som lärde de andra gjorde dessutom försök att starta aktivitetsgrupper på andra träffpunkter, samt att locka till sig fler deltagare till sin aktivitet på den egna träffpunkten. Dessa individer var ofta stolta över sitt engagemang. Jan var ett solklart exempel på en man som jobbade hårt för att uttryckligen “aktivera” andra seniorer, men andras motivationer var mindre tydliga. En kvinna berättade att “visst hade det varit trevligt” om de var några fler i gruppen, men hon trivdes ändå rätt bra med hur saker var. Hon menade dessutom att det var svårt att få tag på mer folk, något som andra gruppleddare också berättade. En anställd på en träffpunkt sa att de hade svårt att locka specifikt herrar, vilket fått träffpunkten att starta nya aktivitetsgrupper som skulle tilltala äldre män.

Vidare berättade flera anställda på träffpunkterna att verksamheterna arbetade mot en lägre grad personalstyrande. Rita berättade att träffpunkterna haft två anställda och mycket fler aktiviteter för ett par år sedan, men att man börjat trappa ner på saker, och att pandemin sedan begränsat träffpunkternas utbud ytterligare. Även Eva menade att träffpunkterna dragit in besökarnas förmåner under de senaste åren:

De har ju förbjudit personalen att laga mat och baka, så vi kan inte ha nå träffar—då måste vi ha mat utifrån, det blir för jobbigt. [De har förbjudit det] för att det kostar pengar. Osen tillhör det inte personalens jobb, utan då ska det va grupper, o det är väldigt svårt att bilda grupper.

Eva framhöll här problemen med träffpunkternas “självstyrande” struktur. Hon tydliggjorde dock att det fanns andra saker på träffpunkten hon hellre skulle vilja ha förmågan att påverka. Under mitt första observationstillfälle berättade träffpunktens anställda att Lunds lunchrestauranger för seniorer är i processen att stänga, vilket hon beklagade. När jag pratade med Eva sa hon detsamma. Hon tyckte att det var “vansinnigt” att restaurangerna skulle stänga, eftersom vanliga restauranger inte är tillgängliga för många äldre, på grund av att de inte lämnar plats för rullatorer, har en bullrig miljö, och kostar för mycket. Orsaken till stängningarna var ekonomiska, enligt både träffpunktens anställda och Eva. Billig lunch för seniorer ska fortsätta att erbjudas på flera skolor i kommunen, men Eva var skeptiskt till att skolmiljön skulle passa äldre bättre än vanliga restauranger. Rita ekade Evas bekymmer om förändringen, och tillade dessutom att skolornas toaletter inte är anpassade för äldre, att skollunchtiden är för begränsad, och att skolmiljön kan innebära infektionsrisk för äldre. Dessutom ifrågasatte Rita kommunens motivationer till restaurangernas stängning. “De skyller på det,” sa hon när jag frågade om förändringen berodde på ekonomiska skäl, “men hur har de räknat?” Kommunen ville inte redovisa hur de konstaterat restaurangkostnaderna, enligt Rita, vilket fick henne att misstro dem.

Bland intervjupersonerna fanns återkommande uppfattningar om att Lunds kommun och politiker inte tar tillräcklig hänsyn till äldres åsikter och behov. Kerstin och Eva ansåg att tjugoåringar tar en massa beslut om äldreomsorg utan att förstå sig på äldre. Som sagt förespråkade Jan och Kerstin uttryckligen äldres involvering i pensionärsfrågor. I förhållande till restaurangerna berättade Rita om hur seniorerna på träffpunkten hade haft ett möte med kommunen, där kommunen sagt att de ville höra seniorernas åsikter, men i själva verket höll en monolog och “bara informerade”. Seniorerna arbetar alltså med att sköta träffpunkter genom att locka folk, samt organisera och lära ut aktiviteter, vilket innebär lägre kostnader för kommunen. Men när det gäller restaurangerna, som påstås vara för dyra, så upplever seniorerna att de inte har något att säga till om. Att själv få styra aktiviteter på en träffpunkt verkar vara uppskattat av en del, men Evas exempel tyder på att vissa istället känner att verksamheten begränsas genom att

man förväntas göra allt själv. Genom att lägga verksamheten i besökarnas händer fungerar träffpunkten som en facilitator, i enlighet med nyliberal etos. Träffpunkternas stolta proklamering att de erbjuder möjligheter att forma sina aktiviteter vittnar om underliggande antaganden att konceptet är övervägande positivt. Träffpunkternas självstyrande kan tänkas vara förankrat i individualisering på ett liknande sätt som Andersson och Kvist (2014) förklarar att valmöjlighet anses innebära bättre vård genom att stärka den företagsamma individen, men precis som Andersson och Kvist förklarar, verkar det finnas både bristande hänsyn till äldres unika omständigheter såsom funktionshinder, samt dålig förståelse för vad äldre faktiskt vill ha kontroll över. Man antar att äldre *vill ha ansvar* över sin omsorg. För, man ska inte glömma att träffpunkterna är ett omsorgsprojekt, som kommunen bedriver enligt tankar om att förbättra äldres hälsa för att i längden minska samhällets vårdkostnader. Enligt nyliberal logik kan samhället och seniorer fungera i total symbios, eftersom äldre mår bäst av att sköta sin egen omsorg, och samhället mår bäst av att låta dem.

Trenden mot individuellt ansvar över omsorg reflekteras och reproduceras som sagt i svensk äldrevårdspolicy enligt Andersson och Kvist (2014), och på träffpunkterna synliggörs några exempel på hur detta mönster kan ge uttryck. Poängen här är inte att det nödvändigtvis är dåligt att seniorerna får vara med att forma träffpunkterna, men det verkar som att vissa seniorer känner ett bristande stöd genom förväntningar att man *måste* sköta saker själv, utan tillräcklig hänsyn till funktionshinder och behov, och utan förmågan att påverka större förändringar. Friktionen på träffpunkterna medger således vissa bevis för att individens och det nyliberala samhällets behov inte alltid går ihop.

5.2 Hinder till framgång

Stress och självkänsla

Effekterna av ansvarsfördelning från samhället till individen sträcker sig också till anhöriga. Rita berättade att det är familjen som drar det tyngsta lasset vad gäller omsorg av äldre. Hon sa att “anhöriga går på knäna”, och att sjuka äldre vars partner går bort har det betydligt svårare att sköta sin hälsa. Ritas inställning till särskilt boende var mer positiv än många andras, eftersom hon ansåg att den sortens vård ibland är nödvändig. En del av hennes förklaring till varför anhöriga inte vill flytta in sjuka äldre på boende var att de får skuld känslor av att “lämna bort” den äldre, vilket tyder på att den anhöriga antagit ansvaret för den sjukas omsorg. Jan talade en

del om stress. Han berättade om hur han en dag insåg att varje år bara har ett visst antal timmar, och att han sedan dess har varit mycket medveten om hur han spenderar dessa, vilket har lett till stress. Han betonade följaktligen vikten av att ha sätt att koppla av, men ansåg samtidigt att avkopplande intressen och aktivering kan gå hand i hand. Dardot och Laval (2013) beskriver hur stress i samhället har att göra med individualiseringen av ansvar, i och med att individen antar skyldigheter över hela sin och andras tillvaro. Ovisshet spelar vidare en central roll i nyliberal tillvaro. När all framgång och förlust anses ligga i individens händer upplöses skyddsnet vilket medför ständig sårbarhet. Som tidigare diskuterats måste det nyliberala subjektet sträva efter maximering, inte balans eller tillräcklighet, vilket innebär ytterligare påfrestningar för individen som kan orsaka stress (ibid.).

Andra intervjupersoner beskrev fler typer av illabefinnande som går att relatera till nyliberalismen. Som tidigare beskrivet upplevde Kerstin en del negativa konsekvenser av nyliberal moralisering i förhållande till sociala påtryckningar. Även Eva, som talade en hel del om betydelsen av socialt umgänge, förklarade att det var viktigt för henne att kunna välja att vara ensam ibland. Träffpunktens målformulering att minska ofrivillig ensamhet bör inte ha någon större inverkan på "frivilligt" ensamma, men hur avgör man egentligen skillnaden? Likt vårdpersonalen som Mikkelsen (2017) pratat med fanns det en generell uppfattning på träffpunkterna att man behöver *locka* folk till aktivering. Man ska lirka, "dra igång", och erbjuda incitament. Man antar att social aktivering är naturligt och eftersträvansvärt, och därför karakteriseras frivillig ensamhet som onaturligt, enligt Kerstins exempel. Att välja ensamhet blir således fel och skamligt, och frågan är då till vilken grad det över huvud taget upplevs som ett realistiskt alternativ.

Elin Eklund berättade att träffpunkternas aktivitetsbaserade och självdrivande struktur kan medföra en känsla att man behövs (personlig kommunikation, 26 april, 2024). Engagemanget från aktivitetsgruppernas mentorer skulle kunna antyda detsamma. Jan berättade dessutom hur träffpunkternas aktiviteter kan "utveckla ens varande". Deltagande på en träffpunkt verkar alltså kunna stärka ens känsla av personvärde, men kanske är det värt att fråga varför hjälp med självkänsla behövs bland äldre. I det tidigare kapitlet framkom hur identitet och arbete kan flyta ihop, och hur pensionärer som inte längre arbetar därför kan uppleva problem med känslor kring syfte. Intervjupersonernas lösningsförslag hade att göra med att erbjuda nya arbetsformer, vilket

tyder än mer på hur svårt det kan vara att ens konceptuellt separera arbete från personvärde. Ritas tidigare förklaring av varför vissa är “inaktiva” är förankrad i upplevelsen att man är värdelös för att man inte bidrar till samhället efter pensionen. Detta utgör en sorts negativ spiral, där känslan av värdelöshet leder till lägre engagemang, vilket i sin tur innebär ännu sämre självkänsla. Internalisering av produktivitetmoral verkar således ha en negativ inverkan på äldres självkänsla.

Tillgänglighet

På träffpunkterna användes flera hjälpmedel för mobilitet och komfort. Jag noterade exempelvis rullatorer, korthållare, rullstolstolett, och sittdynor. Sjukdom vid äldre dar beskrevs som en vanlig livsbegränsande faktor för många seniorer av alla intervjupersoner. Förmågan att köra bil, att ta livsbeslut, att arbeta obehindrat, att resa, att utöva intressen, och att socialisera, ansågs vara viktiga funktioner som kunde sättas på spel i och med sviktande hälsa. Trots Gunnels insistens att alla borde bidra till samhället så var hon också noga med att påpeka att hennes liv hade sett annorlunda ut om hon varit sjuklig, samt att svårt sjuka människor inte har samma möjligheter som friska. Rita berättade hur “sjuttio är det nya femtio”, och menade då att äldre har bättre hälsa och är mer “kapabla” idag än samma åldersspann var för bara ett tiotal år sedan. Detta antagande går att känna igen från Blix och Ågotnes (2022) beskrivningar av “*new older adults*”, vilket innebär antagandet att äldre idag har fler förmågor och möjligheter än äldre förr, på grund av bättre hälsa och livskvalitet. Enligt nyliberal policy kan och bör *new older adults* bidra mer till samhället än tidigare generationer (2022: 1232-1233), men trots Ritas acceptans av den “yngre” senioren så proklamerade hon inte ett större ansvar för äldre, utan fastställde istället att många äldre, även de “friska”, behöver vissa hjälpmedel och anpassningar för att kunna leva dugligt. Begränsad rörlighet, demens, hörselproblem, och energibrist är några exempel på realistiska hinder associerade med åldrande som innebär verkliga konsekvenser för vardagen och livet; att bortse från åldrandets kroppsliga effekter riskerar att ignorera människors behov. Kommunens beslut om lunchrestaurangerna reflekterar just sådan behovsblindhet, enligt Rita och Eva.

Ekonomi

Goda ekonomiska förutsättningar associerades med frihet och privilegier av alla intervjupersoner, och flera av dem berättade att de ibland hade svårt att få ihop sin ekonomi på sin pension. Jan beskrev hur olika samhällsfunktioner är mer eller mindre tillgängliga beroende

på inkomst. Gunnel berättade att god ekonomi till och med är viktigare för pensionärer än för andra. När man är ung och frisk är det lättare att göra saker billigt, menade hon. Att inte ha pengar efter pensionen “blir för tråkigt”. Viktigt för Gunnel var att kunna resa, och så kände även både Eva och Kerstin. Kerstin beskrev vidare att kapital “skär” i verksamheter som äldreomsorg. Hon berättade att vårdarbetare inte har tid att umgås med äldre eller ta hand om dem ordentligt, eftersom fokus ligger på att tjäna pengar. Enligt Kerstin trumfar vinstdrivning idealism i samtidens omsorg. Eva ansåg att det “snålas in” på pensionärer för att gynna företag:

Kommunen kan skicka en riksresa till Tyskland för Volkswagen o bo på lyxhotell—det är alltså helt huvudlöst. Det är många middagar för pensionärer.

Kommunens beslut om lunchrestaurangerna, träffpunkternas självdrivande filosofi, och formuleringar av ett aktivt liv motiveras till betydande del på en ekonomisk grund. Det tas för givet att samhället och myndigheter *måste* spara, och man kan tänka att detta är symptomatiskt på det omfattande intrånget av nyliberal rationalitet. Värt att påpeka här är hur kritik av strukturellt betingade ekonomiska åtstrammingsåtgärder bland seniorerna tyder på att man inte behöver vara en hårddragen kapitalist för att anta nyliberal logik.

Avpolitiseringsen och totaliseringsen av marknadslogik kan alltså vara skadlig för äldre. Denna undersöknings exempel tyder på hur nyliberalismens ubikvitet kan innebära dålig eller likgiltig omsorg, orealistiska förväntningar på äldre, samt osäkerhet och stress; observationer som stöds av tidigare forskning inom området. Normer, policy, och omsorg uppmanar till “aktivering” av äldre, medan resurser samtidigt begränsas genom ekonomisk åtstramning.

6. Sammanfattning & Slutsatser

Internalisering av nyliberala uppmaningar kan tänkas forma svenska pensionärer till nyliberala subjekt. Denna “nyliberala senior” tar ansvar för att upprätthålla god hälsa, produktivitet, och en positiv inställning. Hen är “aktiv”, både för att främja det egna måendet och för att avlasta vård- och omsorg; att vara “inaktiv” (stillasittande, asocial, ointresserad) anses följaktligen omoraliskt såväl som onaturligt. Processen resulterar vidare i sammanblandning av det nyliberala samhällets och den nyliberala seniorens behov, liksom observationer som återfinns i Dardot Laval (2013) och Mikkelsen (2017). Äldre skadas av totaliseringen av nyliberalism genom att oförmåga eller ovilja till aktivering leder till känslor av värdelöshet och skam, samt att deras funktionsmedel, stöd, och livsmöjligheter begränsas på ekonomisk grund.

Nyliberal logik och moral reflekteras och främjas vidare inte enbart av individer, utan också av myndigheter och strukturer. Lunds träffpunkters fokus på självstyrande kan vara ett symptom på individualiserat ansvar, i enlighet med nyliberala strömningar inom svensk omsorg som Andersson och Kvist (2014) redogör för. Imperativen som den nyliberala senioren antar om hälsa, produktivitet, och ansvar går vidare att känna igen från den norska omsorgspolicyn som Blix och Ågotnes (2022) beskriver. Avgörande för konstruktionen av den nyliberala senioren är den kontext som utgörs av samhällsfrågan om Sveriges åldrande befolkning. Struktureringen och perceptionen av äldreomsorg sker i allra högsta grad med hänsyn till det faktum att längre livslängd i befolkningen innebär fler äldre, och att äldre är beroende av vård och omsorg i större utsträckning än andra samhällsgrupper. Det är alltså mot denna bakgrund som relevansen av frågor om äldreomsorg tydliggörs, i synnerhet vad gäller diskussion om samhällets vårdkostnader.

Efter en hel del negativa skildringar är det viktigt att inte karaktärisera äldre som hjärntvättade, kommunens anställda som hänsynslösa, eller träffpunkterna som alstrare av ondska. Denna undersökning utforskar hur sinne och strukturer formas och rättfärdigas genom nyliberal världsuppfattning, och som Springer (2012) och Dardot och Laval (2013) förklarar främjas det nyliberala världsläget genom sina egna mekanismer. Att agera i enlighet med nyliberalismen kan absolut vara att agera optimalt för sig själv och för andra i samhällskontext; nyliberal handling är alltså inte nödvändigtvis synonymt med skada. James Ferguson (2009) är kritisk till den

vänsterpolitiska tendensen att sammanställa nyliberalism med ondska. I avsiktligt provokativ anda diskuterar han den praktiska potentialen i nyliberala "*arts of government*". Ferguson menar att statliga tekniker inte behöver ha någon evig lojalitet till sin ideologiska bakgrund, och att appropriering av nyliberala verktyg således kan ha förmågan att främja progressiva ändamål som vanligtvis uppfattas gå mot nyliberalism som ideologiskt projekt.

Dardot och Laval (2013) anser också att nyliberal praxis går att kombinera med till synes främmande ideologier och med alla möjliga sorters politiska förankringar. De poängterar dock hur denna typ av "samarbete" inte under några omständigheter behöver innebära sprickor i det rådande nyliberala världsläget. Deras beskrivningar av den nyliberala existensen är vidare stundvis nästintill apokalyptiska, eftersom deras uppfattning om nyliberalismen är ofrånkomligt antidemokratiskt. Kortfattat och simplificerat menar Dardot och Laval att individualiserat ansvar resulterar i en fullständig upplösning av solidaritet och rättigheter, samt att värderingarna som liberal demokrati grundas i förlorar sin innebörd genom nyliberalismens målorienterade rationalisering. För att "besegra" nyliberalismen krävs radikal kooperativ handling och konstruktionen av en ny normativ rationalitet, enligt Dardot och Laval.

Min avsikt genom analys av träffpunkterna är att demonstrera några faktiska effekter av det nyliberala statsskicket inom svensk äldreomsorg, inte att måla upp träffpunkten som en del av samhällets undergång. För att medge en helhetsbild tänker jag således inte bortse från de konkreta, positiva observationerna som jag noterade på Lunds träffpunkter. Många av träffpunkternas besökare berättade att de trivs bra med verksamheten, huvudsakligen med tanke på det sociala umgänget som träffpunkten möjliggör, samt på grund av lokalerna och verktygen som finns på plats. Träffpunkternas anställda beskrevs dessutom ofta som vänliga, flitiga, och engagerade, vilket även reflekterade min uppfattning om dem. Man bör även nämna de varierande tolkningarna om ansvar, aktivering, och samhälle som seniorerna redogjorde för. Poängen är att nyliberalismen inte utgör en ondskefull, allestädes närvarande hegemoni inom den svenska äldreomsorgen, även om man i systemet kan konstatera ett flertal negativa trender som kan tänkas ha att göra med nyliberalism. Vidare forskning skulle kunna gräva djupare i antingen svensk äldreomsorg eller svenska seniorer för att bättre undersöka prevalensen av nyliberala mönster och dess effekter.

Sammanfattningsvis kan man på träffpunkterna urskilja konstruktionen av nyliberala seniorer, både genom verksamhetens utformning och bland besökarna själva. Mental och fysisk hälsa, ekonomisk produktivitet, individuellt ansvar, och socialt engagemang utgör ett nät av sammanhängande värderingar som medger exempel på hur både Lunds äldre och Lunds kommun reflekterar, justifierar, och fabricerar nyliberal logik. Huruvida detta är ett tecken på den annalkande nyliberala apokalypsen tänker jag inte nödvändigtvis ta ställning till här. Vad denna undersökning har ämnat bidra med är ett perspektiv som ifrågasätter underliggande antaganden om äldreomsorg och äldres roll i samhället, och som därmed belyser de totaliserande krafterna genom vilka nyliberalismen genomsyrar vår existens.

Referenslista

Andersson, K. & Kvist, E. (2014) The neoliberal turn and the marketization of care: The transformation of eldercare in Sweden. *European Journal of Women's Studies* Vol. 22(3) 2015: 274-287

Blix B. H. & Ågotnes, G. (2022) Aging Successfully in the Changing Norwegian Welfare State: A Policy Analysis Framed by Critical Gerontology. *The Gerontologist* Vol. 63(7) 2023: 1228–1237

Dardot, P. & Laval, C. (2013) *The New Way of the World: On Neoliberal Society* (G. Elliott, övers.) Verso Books. (Originalarbete publicerat 2009).

Ferguson, J. (2009) The Uses of Neoliberalism. *Antipode* Vol. 41(s1) 2009: 166-184.

Folkhälsomyndigheten (2024) Ensamhet - förekomst, konsekvenser och åtgärder. En kartläggning. Artikelnummer 24065.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/09eac2b8b63e4d79a9e1f79dcbc71409/ensamhet-forekomst-konsekvenser-atgarder.pdf>

Foster, L. & Walker, A. (2014) Active and Successful Aging: A European Policy Perspective. *The Gerontologist* Vol. 55(1) 2015: 83-90

Lunds kommun (2021) Arkivbeskrivning för vård- och omsorgsnämnden.
<https://moten.lund.se/welcome-sv/namnder-styrelser/vard-och-omsorgsnamnden/vard-och-omsorgsnamnden-2021-03-10/agenda/arkivbeskrivning-for-vard-och-omsorgsnamnden-2021-02-10docxpdf?downloadMode=open>

Lunds kommun (2024) Träffpunkter för seniorer.
<https://lund.se/omsorg-och-stod/aldre-och-seniorer/aktiviteter-for-seniorer/traffpunkter>. (Hämtat 2024-02-05)

Mikkelsen, H. H. (2017) Never too late for pleasure: Aging, neoliberalism, and the politics of potentiality in Denmark. *American ethnologist* Vol. 44(4) 2017: 646-656

Rubinstein R. L. & de Medeiros, K. (2014) "Successful Aging," Gerontological Theory and Neoliberalism: A Qualitative Critique. *The Gerontologist* Vol. 55(1) 2015: 34-42

Springer, S. (2012) Neoliberalism as discourse: between Foucauldian political economy and Marxian poststructuralism. *Critical Discourse Studies* Vol. 9(2) 2012: 133 –147.

Thomasson, T. (2003) Träffpunkter ersätter tre dagcentraler. *Sydsvenskan* 2003-12-13.